

newsletter

Evropské problémy a jejich neřešení



Václav Klaus,
prezident republiky

Václav Klaus:
Evropské problémy
a jejich neřešení

Marek Loužek:
Sociální stát je
břemeno demokracie

Robert Holman:
Nobelova cena
za ekonomii 2004

Musím se přiznat, že začínám být stále nervóznější z toho, jak v dnešní době – na počátku 21. století – v Evropě probíhá veřejná diskuse o Evropě. Jsem nervózní jednak z toho, o čem se diskutuje, jednak z toho, co v této diskusi chybí, co je z ní různými rafinovanými cestami vylučováno. Vypadá to tak, jakoby už všichni uvěřili tomu, že základní otázky naší doby již byly v minulosti vyřešeny a že v tomto smyslu *historie skončila*. Téměř všichni účastníci této zástupné evropské diskuse věnují přehnanou pozornost méně důležitým otázkám.

Kardinální otázka

V současném *brave new world* televizních zpravodajství událostí v přímém přenosu a dominace zpráv v délce esemesky se všichni chovají tak, jako kdyby kardinální evropskou otázkou bylo to, jestli přizvat (či nepřizvat) do EU dva-tři další státy, jestli se má předsednictví v EU střídát na principu rotace, nebo zda se má zavést předsednictví stále, jestli má EU mít 25 či 15 komisařů, nebo jestli systém většinového hlasování má být takový či onaký.

Obávám se, že to jsou otázky podružné, že to jsou otázky, které nesměřují k hlavním evropským problémům a – což je ještě horší – že ti, kteří tyto podružné otázky nastolují, díky tomu úspěšně vytěšňují všechna další vážná té-

mata. Jsem přesvědčen, že se s tím nesmíme smířovat. Neměli bychom se rezignovaně poddávat módním trendům naší doby. Své pochybnosti bychom měli vyslovovat nahlas. Evropský intelektuální prostor nesmí být okupo-

Nemusíme mít nijak mimořádně bystrý zrak, abychom při pohledu na nedávný vývoj v Evropě viděli zřetelné, nepopíratelné a bezpochyby nepříznivé trendy a tendence.

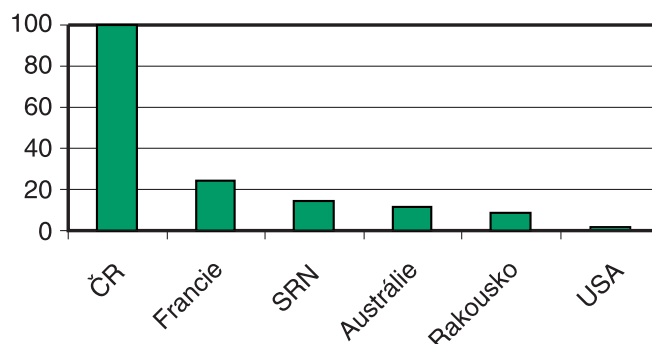
ván tématy důležitými jen pro tu část evropské inteligence, tvořenou primárně politiky a byrokraty EU, kterou nedávno někdo trefně nazval hezkým a výstižným slovem privilegence.

Nemusíme mít nijak mimořádně bystrý zrak, abychom při pohledu na nedávný vývoj v Evropě viděli zřetelné, nepopíratelné a bezpochyby nepříznivé trendy a tendence. Mám na mysli zejména tyto:

- dlouhodobý pokles ekonomické výkonnosti (v relativním i absolutním smyslu);
- narůstající volební preference různých radikálních politických stran a nacionalisticky či populisticky orientovaných hnutí;
- ztrátu kulturního dynamismu, jdoucí ruku v ruce s vítězným tažením multikulturalismu a s tendencí věřit, že lze zachovat tradiční evropské hodnoty a zároveň demontovat ony původní evropské instituce, na nichž tyto hodnoty stály a stojí;

LISTOPADOVÝ GRAF CEPU

Odposlechy ve světě (počet případů na 100 000 obyvatel)



Pramen: Institut Maxe Plancka pro mezinárodní trestní právo,
Komise PSP pro kontrolu používání operativní techniky

cep

CENTRUM

PRO EKONOMIKU A POLITIKU

Politických vězňů 10
110 00 Praha 1
Tel./fax: 222 192 406
e-mail: cep@cepin.cz
www.cepin.cz

CEP - Newsletter

Centra pro ekonomiku a politiku
Registrace MK ČR E 11024

- ztrátu sebedůvěry, vytrácení pozitivní pracovní etiky, pracovních návyků a osobní motivace;

- ztrátu schopnosti chápat nenahraditelnost vazby mezi výkonem a odměnou;

- narůstající krátkozrakost, spojenou s podvědomou a navíc nestrukturovanou obavou z budoucnosti;

- ztrácející se leadership, odosobnění rozhodovacího procesu ve veřejné sféře, přesun ke kolektivní (nez)odpovědnosti;

- narůstající nedůvěru v politiku a v politiky ve chvílích, kdy stále více lidského konání podléhá proceduře kolektivní, veřejné volby;

- podkopávání národní identity a - jelikož je dovolávání se identity neustále karirováno jako přežilý nacionalismus - objevování se příznaků nového nacionalismu.

Nedávné rozšíření EU ale efekt mít bude.

Větší a komplikovanější EU způsobí, že budou větší a viditelnější i její známé systémové problémy.

Účinek rozšíření

Nemyslím si, že tyto negativní jevy mají nějakou přímou souvislost s nedávným rozšířením Evropské unie ne-

bo se zrodem evropské ústavy. K mé velké lítosti noví členové EU ze střední a východní Evropy do EU žádnou důležitou změnu nepřinesli a ani nepřinesou, protože se v mezidobí mezi pádem komunismu a vstupem do EU stihli nakazit stejným virem. Čerstvý vzduch by snad mohly přinést až některé teritoriálně vzdálenější země, ale pokud by hrozilo, že s nimi přijdou významné změny, tyto země by nebyly přijaty.

Nedávné rozšíření EU ale efekt mít bude. Větší a komplikovanější EU způsobí, že budou větší a viditelnější i její známé systémové problémy:

Nemyslím si, že tyto negativní jevy mají nějakou přímou souvislost s nedávným rozšířením Evropské unie nebo se zrodem evropské ústavy.

- zřetelnější než dříve budou demokratický deficit a nedostatek demokratické odpovědnosti institucí EU;

- skladba rozhodovacích procedur se dále vychýlí od demokratického k hierarchickému rozhodování;

- zvětší se moc „jádra“ EU;

- většinové rozhodování bude v dalších a dalších oblas-

tech nahrazovat rozhodování jednomyslné;

- pokusy zbavit se zbývajících odchylek od jakési pomyslné EU „normy“ povedou k extenzi zásahů shora;

- vzdálenost občanů od centra moci – Bruselu – se bude zvětšovat;

Objektivně vyšší náklady rozhodování ve větší EU budou buď zaplacený v podobě nižší efektivity rozhodování, nebo budou potlačeny a skryty v podobě nižší demokratičnosti rozhodování.

- vzroste anonymita rozhodovacího procesu.

Toto všechno je - díky převládajícímu integracionistickému projektu stále těsnější unie - nevyhnutelné. Nemilá volba (trade-off) mezi počtem zúčastněných států na straně jedné a demokratičností a efektivitou rozhodování na straně druhé bude (za jinak stejných okolností, tedy ceteris paribus) stále zřetelnější. Objektivně vyšší náklady rozhodování ve větší EU budou buď zaplacený v podobě nižší efektivity rozhodování, nebo budou potlačeny a skryty v podobě nižší demokratičnosti rozhodování. Obě tato řešení ale mají záporné znaménko.

Úskalí evropské ústavy

Nedávno schválená a podepsaná evropská ústava (či ústavní smlouva) oba druhy nákladů dále zvýší. Ve své současné podobě je to radikální dokument s dalekosáhlými důsledky pro svobodu a prosperitu jednotlivých občanů a pro budoucnost národních států.

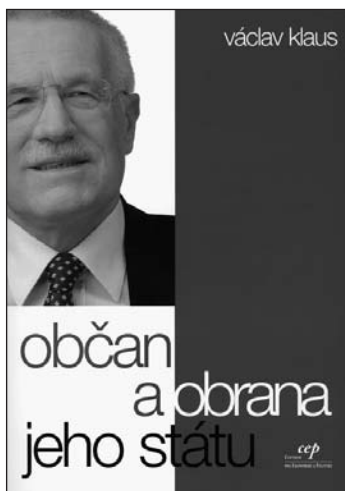
Někdo by mohl namítnout, že to zní příliš poplašně a že to dosud tak daleko nedošlo. To je pravda. Stačí však jedna jediná další smlouva či mezivládní konference. To je má predikce, nikoliv přání.

Evropská ústavní smlouva skutečně problémy Evropy neřeší, nýbrž se je snaží odsunout stranou. Troufám si tvrdit, že k tomu došlo buď v důsledku intelektuálního defektu nebo v důsledku záměrného a vychytralého plánu těch, kteří tento dokument koncipovali. Ať už je to z jakéhokoliv důvodu, autoři ústavy vyšli z velmi pochybných předpokladů:

- Evropa v minulosti existovala jako kolektivní identita a měla by proto jako kolektivní identita existovat i v budoucnosti;

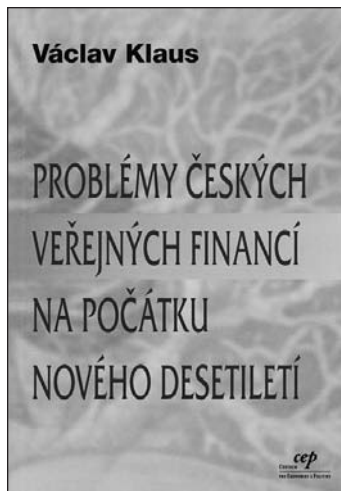
- Evropa má společnou historii, kterou lze - podobně jako národní dějiny - implantovat do myslí lidí prostřednictvím pohádek, učebnic děje-

NABÍZÍME



Hájka s Václavem Klausem z knihy „Narovinu“. Vydal CEP v květnu 2002.

Cena na dobírku: 139 Kč, 326 stran.



CEP vydal v listopadu 2002 nadčasovou knihu **Václava Klause** o veřejných financích. Těžiště publikace tvoří studie „**Problémy českých veřejných financí na počátku nového desetiletí**“, v níž autor analyzuje problém finančního aktivismu, rozpočtového deficitu, problém vytláčování, rozsahu veřejných rozpočtů a daňové zátěže, problém daní a kvazidaní, struktury daňového výnosu, problém mandatorních výdajů i veřejných statků. V příloze knihy čtenář najde Klausovy novinové články s rozpočtovou tematikou.

Cena na dobírku: 89 Kč, 57 stran.

objednávky na www.cep.in.cz • tel. 222 192 406 • e-mail: cep@cep.in.cz

pisu, kázání a politických projevů;

- výhody homogenizace celého evropského světadílu pomocí násilné eliminace všech rozdílností a pomocí harmonizace a standardizace pravidel lidského chování jsou zřejmé a nezpochybnitelné;

- konkurence není nejúčinnějším mechanismem k dosahování svobody, demokracie a efektivnosti, ale spíše nespravedlivou a neproduktivní formou dumpingu, který ohrožuje konkrétní ochraňované skupiny a konec konců celou společnost;

- platí „čím větší tím lepší“ (big is beautiful) a centralizace, byrokratizace a řízení celého kontinentu je považována za výhodu pro nás pro všechny;

- regulace, kontrola a zasahování shora jsou nezbytné, protože „selhání trhu“ je nebezpečnější než „selhání vlády“, protože trh, aby byl efektivní, potřebuje viditelnou

ruku všemocných regulátorů a protože větší trh potřebuje větší regulaci;

Evropská ústavní smlouva skutečné problémy Evropy neřeší, nýbrž se je snaží odsunout stranou.

- regulátoři na úrovni EU jsou lepší, efektivnější a méně náchylní podléhat zájmovým skupinám než jejich kolegové na úrovni národní, či jinak;

- čím vzdálenější (od jednotlivých občanů) vláda je a čím větší ovládá území, tím lepší tato vláda je.

Nebezpečí evropeismu

Nemusím zdůrazňovat, že tento pohled na svět nesdílím. V tento konglomerát myšlenek, charakterizovaný extrémním eklekticismem a absencí ideové konzistence a čistoty nevěřím. Protože jsem pro něj zatím nenašel lepší termín, nazývám tento konglomerát idejí evropeis-

mem. Ve své nekonzistentní struktuře se může tento světový jevit jako důkaz konce ideologie, jako vítězství pragmatismu a administrativní a technické argumentace, jako projev víry v ryzi, altruistickou spolupráci bez existence protichůdných zájmů, jako důvěra ve „win-win“ řešení, což je mimochodem tak absurdní termín, že překonává všechny terminologické vynálezy George Orwella.

Potřebujeme novou Evropu, Evropu bez evropeismu.

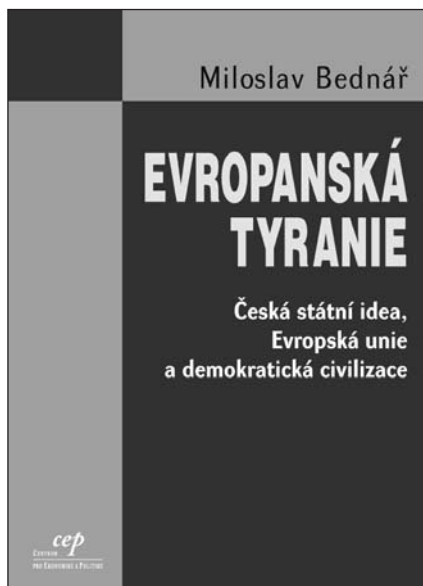
Náš úkol je nepochybně jiný. My bychom problémy neměli evropeizovat, ale měli bychom bojovat za uchování základních občanských, politických a ekonomických svobod. K tomu potřebujeme institucionální rámec, který by tyto svobody umožnil. Potřebujeme neregulované trhy. Potřebujeme státy, které budou garantovat a chránit

vládu zákona. Alternativou je ne-stát, post-demokracie a řízená společnost.

Potřebujeme novou Evropu, Evropu bez evropeismu. Potřebujeme Evropu ekonomické svobody, Evropu malých a své panství nerozšiřujících vlád, Evropu bez státního paternalismu, Evropu bez pseudomoralizující politické korektnosti, Evropu bez intelektuálního snobismu a elitářství, Evropu bez nadnárodních a celokontinentálních ambicí. Pokud by někdo na druhé straně Atlantiku takovou Evropu chtěl nazvat „Novou Evropou“, bylo by to jediné dobře. Musím nicméně zdůraznit, že jsme takové Nové Evrope stále ještě strašně vzdáleni a že se dnes navíc pohybujeme zcela opačným směrem.

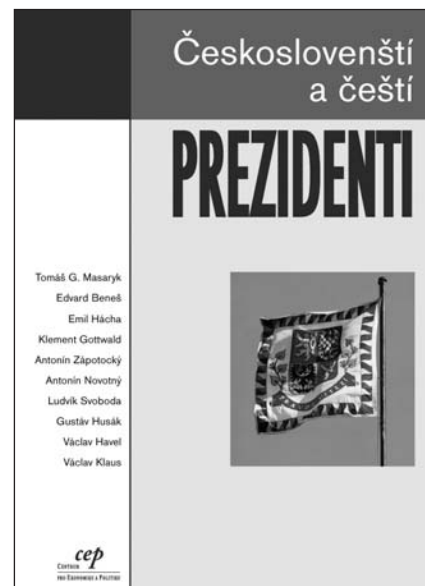
*Projev v Dolní Sněmovně Britského Parlamentu pro Bruges Group, Londýn, 20. října 2004.
Překlad z angličtiny.*

NABÍZÍME



CEP nabízí knihu filozofa **Miloslava Bednáře** „Evropanská tyranie“. Kniha, k níž napsal předmluvu **Jan Zahradil**, nese podtitul „Česká státní idea, Evropská unie a demokratická civilizace“. Je souborem autorových publikovaných i nepublikovaných statí, jež napsal od roku 1995 až do současnosti. Člení se do tří bloků: I. Česká státní idea, II. Filozofické základy Evropy, III. Politické komentáře. Publikace by neměla chybět v knihovně žádného odpůrce ani obhájce EU.

Cena na dobírku: 139 Kč, 230 stran.



CEP nabízí speciální sborník v pevné vazbě „Českoslovenští a čeští prezidenti“ s předmluvou **Václava Klause**. Publikace obsahuje životopisná data všech našich prezidentů, vybrané projevy prezidentů, ústavní vymezení jejich postavení podle pěti ústav a záznam ze semináře „Čeští prezidenti“ (14. ledna 2003), na němž vystoupili Miloslav Bednář, Věra Olivová, Jiří Pernes, Marie L. Neudorfflová. Editorem sborníku je **Marek Loužek**. Knihu pošleme jako prémii všem novým předplatitelům CEPu.

Cena na dobírku: 139 Kč, 152 stran

objednávky na www.cep.in.cz • tel. 222 192 406 • e-mail: cep@cep.in.cz

Stát blahobytu je břemeno demokracie*

Marek Loužek

Centrum pro ekonomiku a politiku

Sociální stát se dostal do krize na celém světě. Nejen liberálně konzervativní politici, ale už i sociálně demokratické vlády v Evropě chápou, že se bez jeho zásadních reforem neobejdou. Jmenování Vladimíra Špidly do funkce evropského komisaře pro sociální věci lze proto hodnotit jako ironii dějin. Na liberalizaci evropské ekonomiky a uvolnění sociálních standardů si budeme muset zřejmě ještě dlouho počkat.

Bohužel ani evropská ústava, do níž mnozí vkládají naději, vliv sociálního státu neruší, spíše naopak posiluje. Není žádným přeháněním tvrdit, že je pomníkem sociálního státu v Evropě.

Nejsou sociální práva umělý konstrukt? Kdo má zájem na budování státu blahobytu? Nejsou jeho náklady větší než přínosy? Lze roztočit proces kreativní destrukce, která by obnovila přirozenou, dobrovolnou solidaritu mezi lidmi?

Umělá sociální práva

Existují dvě základní filozofická zdůvodnění, proč by lidé měli mít jakási základní nezpochybnitelná práva – metafyzické, nebo utilitaristické. Metafyzické zdůvodnění může být buď náboženské (rovnost před Bohem) nebo osvícenské (rovnost před zákonem). V utilitaristickém pojetí (např. u J. S. Milla) jsou přirozená práva jednotlivců zdůvodněna tím, že jejich respektováním se nejsnáze přispívá k užítku občanů.

Sociální práva nejsou zdůvodněna nábožensky ani osvěcensky, jediným jejich důvodem je, že přispívají k „obecnému dobru“. Vrací se tak ke starému antickému a středověkému pojmosloví, které bylo zpochybněno řadou novověkých myslitelů. Tezi, že zastupitelská demokracie volí zástupce lidu, kteří prosazují obecné dobro, přesvědčivě

vyvrátil např. Joseph A. Schumpeter (1942).

Ačkoli v literatuře bývají sociálnímu státu dávány různé přívlastky (např. emancipační nebo subsidiární – viz Spieker, 1996), podstata zůstává podobná: jde o vyjádření teze, že lidé mají nejen občanská a politická práva, ale i sociální práva, která zaručuje nebo dokonce přímo zajišťuje stát. Vliv státu blahobytu je dalekosáhlý a promítá se nejen do ústav řady zemí (včetně české), ale bohužel i do hospodářsko-politické praxe.

Sociální práva nejsou zdůvodněna nábožensky ani osvícensky, jediným jejich důvodem je, že přispívají k „obecnému dobru“. Vrací se tak ke starému antickému a středověkému pojmosloví, které bylo zpochybněno řadou novověkých myslitelů.

Pro klasický liberalismus 19. století je charakteristická koncepce *občanských práv* (právo na život, svoboda projevu, svoboda pohybu, právo volit a být volen do státních a obecních úřadů). Stát má hrát roli nočního hlídače: jeho úloha se omezuje na ochranu občanů před vzájemným napadáním a před nepřátelskou invazí zvenčí. Jinak by do života jednotlivců zasahovat neměl.

Koncepce *sociálních práv* a „pozitivní svobody“ výrazně překročují tento rámeček. Konstruktéři sociálních států hovoří o „právu na práci“ či „právu na sociální zabezpečení“. Evropská ústava v Chartě základních práv Unie zakotvuje nejen umělé „právo na informace a konzultace s pracovníky podniku“, ale např. i kuriózní právo na „ochranu v případě nespravedlivého propuštění“.

Ačkoli česká ústava nedefinuje ČR jako sociální stát, pohled do Listiny základních práv a svobod ukazuje, že sociálním státem je. Do sociál-

ních práv řadí právo na spravedlivou mzdu, právo na práci, právo na hmotné zabezpečení ve stáří, právo na ochranu zdraví, právo na vzdělání a příznivé životní prostředí. Fakt, že tato sociální práva jdou na úkor ekonomických svobod, však šikovně zastírá.

Demokratická past

Pojem *sociální stát* se používá pro země, v nichž veřejné výdaje stouply na velmi vysokou úroveň s cílem financovat sociální programy. Neexistuje však žádné pevné pravidlo, jak vysoká tato úroveň má být. Moderní státy, které na počátku 20. století vystačily s podílem veřejných výdajů 10–15 % HDP, nyní mají obvykle podíl vládních výdajů kolem poloviny HDP. V některých zemích dokonce tento podíl převyšil 60 % HDP.

Za sociální státy se obvykle považují státy skandinávské, kontinentální, někdy však i zámořské včetně USA. Rozvinuté země je možné rozčlenit do tří skupin: země s „malou vládou“, v nichž stát vydává nejvýše 35 % HDP (Austrálie, USA, Velká Británie, Japonsko, Švýcarsko), země se středně velkou vládou (SRN, Rakousko, Francie, Irsko, Nový Zéland) a na země s velkou vládou (Švédsko, Norsko, Belgie, Itálie).

Z hlediska školy veřejné volby lze konstatovat, že hlavní zájem na ochraně a rozšíření státu blahobytu mají ti, kdo jsou na tomto typu státu závislí – pracovním místem, důchodem či statutem.

V průběhu 20. století se veřejné výdaje zvýšily, protože vlády – zvláště evropské – zasahovaly do činností, které byly v minulosti ponechány soukromému rozhodování. Tento trend je podpořen souhrou zvláštních událostí jako světové války a hospodářské deprese. Podporují jej politické názory nebo etické systémy, které prosazují více vládní intervence s cílem dosáhnout vyššího „společenského blahobytu“.

Nástroje státu blahobytu, které vytlačují soukromé starání se o vlastní osud, jsou známé: vzdělání na všech úrovních a povinná školní docházka, „bezplatné“ zdravotnictví pro stále větší část populace, povinné důchodové pojištění a státní penze pro seniory, podpora „znevýhodněných“ jedinců, podpora v nezaměstnanosti, dotace či podpory pro zvláštní produkty a činnosti a pestrá paleta dávek.

Z hlediska školy veřejné volby lze konstatovat, že hlavní zájem na ochraně a rozšíření státu blahobytu mají ti, kdo jsou na tomto typu státu závislí – pracovním místem, důchodem či statutem. Tito lidé tvoří společně určitou koalici, která se stává politiky silnou a představuje více než polovinu všech voličů (důchodci, studenti, nezaměstnaní, státní zaměstnanci). Tato většina pak drží jako rukojmí zbytek obyvatel, kteří platí většinu daní.

Žádný oběd není zadarmo

Růst veřejných výdajů byl doprovázen omezením rizik pro členy společnosti. Zvýšila se gramotnost, omezila dětská úmrtnost a prodloužila se střední délka života. Nebylo však nikdy prokázáno, že tyto pozitivní věci vznikly *díky státu blahobytu*, anebo spíše *nezávisle na něm*. Chudoba byla omezena jen zčásti. Prakticky ji nikdy nelze vymýtit, považujeme-li ji za jev relativní, nikoli absolutní.

Sociální stát přináší dva typy nákladů: rozpočtové náklady a ztrátu ekonomické efektivity.

Aby mohl být udržen v chodu, jsou potřeba peníze, které jsou získány pomocí zdanění nebo prostřednictvím veřejného dluhu. Daňová zátěž se ve 20. století enormně zvýšila a dosahuje úrovně 45 % HDP ve Francii a Itálii, a dokonce ještě vyšší úrovně v řadě evropských zemí. Zdanění probíhá prostřednictvím osobní důchodové daně, daně z přidané hodnoty a sociálního pojištění. ▶

* Přednáška pro Centrum pro finance a trhy na VŠE 3. 11. 2004.

Vysoké daně mají distorzní účinky, snižují míru úspor, alokaci investic, podnikavost obyvatelstva a zaměstnanost. Daňová zátěž dopadá všichni – bohaté, střední třídu i méně kvalifikované. Sociální stát zpomaluje růst, ohrožuje zaměstnanost a ztěžuje vznik nových podniků. Vysoké odvody na sociální pojištění navíc přispívají k vysoké nezaměstnanosti.

Jakákoli snaha státu omezovat společenskou nerovnost jde vždy na úkor ekonomické efektivity.

Když nejsou daňové příjmy dostatečné, řada zemí si vypůjčuje i za cenu veřejného dluhu. Pak stability v EU se pokoušel tuto věc řešit. Maastrichtské kritérium ve výši 60 % HDP je však spíše formální a dá se různě obcházet. Někteří členové EU mají veřejný dluh k HDP přes 100 %. Místo aby byl odbourán sociální stát, brání se tyto země jeho zeštíhlení, protože je politicky nepopulární.

Druhý typ nákladů sociálního státu jsou ztráty ekonomické efektivity. Kdyby vláda mohla spoléhat jen na paretové optimum a provádět jen takové změny, které by ani jednoho člena společnosti nepoškodily, nemohla by dělat téměř nic. Proto Hicks (1939) navrhl tzv. kompenzační princip, podle něhož stát může kompenzovat lidi, kteří díky státní ingerenci ztrácejí. V praxi jsou však takové pokusy stěžejně realizovatelné.

Lze souhlasit s Okunem (1975), že jakákoli snaha státu omezovat společenskou nerovnost jde vždy na úkor ekonomické efektivity. Tato neefektivnost nabývá rozličných forem: od daňových úniků, po zneužívání sociálních dávek až po zbytečně vysokou míru nezaměstnanosti a zpomalení hospodářského růstu. Žádný oběd není zadarmo.

Naléhavé výzvy

Největší akutní problém, který v současnosti tíží stát blahobytu, je demografický. Tragický přitom není samotný populační vývoj, ten je ne-

utrální. Tragická je spíše žádná nebo nedostatečná pružnost tvůrců politiky, kteří by měli mít odvahu reformovat či odstranit stát blahobytu, nebo alespoň změnit jeho parametry.

Většina průmyslových zemí a dokonce i některé rozvojové státy čelí rozpočtovým problémům plynoucím ze stárnutí populace. V průmyslových zemích byla na počátku 20. století střední délka života 50 let. Na konci 20. století to již bylo 70-75 let, vůbec největší v Japonsku. Vzhledem k delšímu životu rostou náklady penzijního systému. Naopak klesají náklady na školství, jestliže se rodí méně dětí.

Průběžné důchodové systémy se dostávají do deficitů, pokud se nezvyšuje důchodový věk a lidé neodcházejí do penze dříve. Jednou reakcí může být vyrovnání důchodového systému zvyšováním důchodového věku, omezením předčasných odchodů do důchodu a pomalejší valorizace. Tyto změny jsou však pouze parametrické. Potřebná je odvážnější reforma důchodového systému, která by vrátila zajištění ve stáří povahu soukromého statku.

Pokud sociální stát nezreformujeme, pojedeme sice „první třídou“, ale budeme se řídit do propasti.

V oblasti sociálních služeb, zdraví a vzdělání je třeba otvírat možnosti pro větší spoluúčast. Ve zdravotnictví mohou být zavedeny poplatky pacientů, čímž lze regulovat výdaje na zdravotnictví, na univerzitách je možné zavádět školné a tím snižovat veřejné výdaje na školství. Existují doklady o tom, že bezplatné nebo dotované veřejné služby zvýhodňují daleko více bohaté než chudé lidi a nevedou ke snížení nerovnosti.

Pokud sociální stát nezreformujeme, pojedeme sice „první třídou“, ale budeme se řídit do propasti. Sociální politika by měla opustit koncepci relativní deprivace, podle níž je chudoba dána relativní

nerovností. Takové pojetí je nesmyslné, neboť dělá chudáky i z lidí v bohatých zemích. Je třeba se vrátit ke koncepci existenčního minima, která garantuje lidem jen prostředky k životu nezbytné.

Kreativní destrukce

Část teoretiků a politiků byla a je bohužel přesvědčena o tom, že svobodná tržní ekonomika není výhodná pro všechny členy společnosti, že naopak přináší chaos, neefektivnost a nespravedlnost. Přestože není na první pohled viditelný obecný zájem, trvají socialističtí teoretici na tom, že je zapotřebí tento zájem vytvářet a uskutečňovat na základě souhlasu a dohody většiny občanů a podporovat ho státní mocí.

Stát blahobytu uskutečňuje ideje těch, kteří věří v programování a plánování veřejné politiky, propagují řízenou

koordinaci ekonomických činností a spoléhají se na autoritu směřující k regulování trhu a přerozdělení příjmů. Veřejná politika samozřejmě není objevem 20. století. Ve 20. století však dosáhla svého vrcholu a západní země mají velké problémy vzdorovat jejich zátěži.

Sociální stát je antisociální, protože zajišťuje činnosti, které v tradiční společnosti prováděly rodiny. Zestátnění a dirigismus vytlačuje přirozenou mezigenerační solidaritu uvnitř rodiny a vytváří obrovské daňové náklady. Lze spekulovat o tom, nakolik strategie přerozdělování příjmů a bohatství obsahuje sama v sobě zárodek vlastní destrukce (Offe, 1984). Zatím se zdá, že se rozvinutý sociální stát v západních zemích stále drží.

Jeho účinky jsou hrozné.

NOVINKA



CEP nabízí knihu **Marka Loužka „Populační ekonomie“**, která se zabývá aktuálním problémem: proč se rodí u nás i na Západě málo dětí a zda může stát tento fakt změnit. Studie nastiňuje makroekonomické aspekty porodnosti, mikroekonomické základy reprodukčního rozhodování, historii populačních politik a teoreticky a empiricky testuje účinnost pronatalitních politik. Jejím závěrem je, že propulační politika je neúčinná, nebo účinná pouze krátkodobě, v žádném případě však nemůže změnit dlouhodobé demografické a ekonomické trendy. Předmluvu ke knize napsal **Václav Klaus**.

Cena na dobírku: 139 Kč, rozsah 152 stran.

**objednávky na www.cepin.cz
tel. 222 192 406, e-mail: cep@cepin.cz**

Nejen ekonomové jsou zklamáni jeho malou efektivitou a rozčarováni jeho neúčinností a problémy, které vznikají jako důsledek přerodování. Legitimita státu blahobytu bohužel nezávisí ani tak na názorech teoretiků, nýbrž především na názorech a chování obyvatel. Pro řadu lidí na Západě je obtížné vzdát se výdobytků sociálního státu, protože si zvykli na pohodlné dotace a podpory.

Sociální stát je těžké odbourávat, protože bohatí lidé jsou v menšině, zatímco příjemci dávek tvoří v řadě zemí většinu. I když by bylo ve veřejném zájmu omezovat veřejné výdaje, je v krátkodobém zájmu většiny politiků i voličů, aby se veřejné výdaje spíše rozšiřovaly. Při soustředění moci v moderním státě neexistují dostatečné kontro-

ly a protiváhy k odstranění této pokračující tendence.

Sociální stát je antisociální, protože zajišťuje činnosti, které v tradiční společnosti prováděly rodiny.

Příklady Singapuru, Hongkongu či Chile ukazují, že autoritářské režimy či země pod cizí nadvládou mohou být úspěšné při omezování sociálního státu a rozvoji tržní ekonomiky. Bylo by však krátkozraké obětovat demokracii v zájmu omezení sociálního státu. Autoritářské režimy sice dokáží střednědobě omezit sociální stát a tím uchovat ekonomické svobody, činí tak však na úkor svobod občanských a politických.

Intelektuálové a teoretici

musí upozorňovat na slabiny státu blahobytu a tlačít na politiky, aby jej omezili či rušili. Sociální stát vznikl na základě idejí, které jsou možná perverzní, nicméně přesvědčily západní svět o své správnosti. Stejně tak na základě idejí a síly argumentů lze rozpoutat proces kreativní destrukce, který by znovu uvolnil svobodnou iniciativu a přirozenou, dobrovolnou solidaritu mezi lidmi.

Literatura:

Friedman, M.: The Threat to Freedom in the Welfare State: Business and Society Review 1977, č. 21, s. 8-10.

Hewitt, P. S.: The end of the postwar welfare state: The Washington Quarterly 25 (2002), č. 2, s. 7-15.

Huber, E. – Stephens, J. D.: Development and Crisis of the Welfare State – Parties and Po-

licies in Global Markets: University of Chicago 2001.

Hicks, J. R.: The Foundations of Welfare Economics: Economic Journal 49 (1939), s. 696-712.

Klaus, V.: Spor o 90. léta. Poznámky k problémům postkomunistické transformace: Bratislava 7.10.2004.

Offe, C.: Contradictions of the Welfare State: London, Hutchinson 1984.

Okun, A. M.: Equality and Efficiency. The Big Tradeoff: Washington, D.C., Brookings 1975.

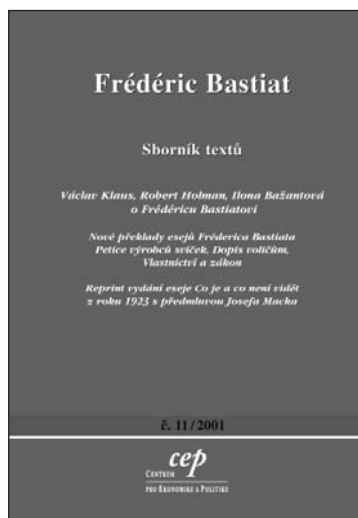
Ringen, S.: The Possibility of Politics. A Study in the Political Economy of the Welfare State: Oxford, Clarendon Press 1987.

Schumpeter, J. A.: Capitalism, Socialism and Democracy: New York, Harper & Row 1962.

Spieker, M.: Sociální stát a jeho krize: Praha, ČKA 1996.

Wilensky, H.: The Welfare State and Equality: Berkeley, University of California Press 1975.

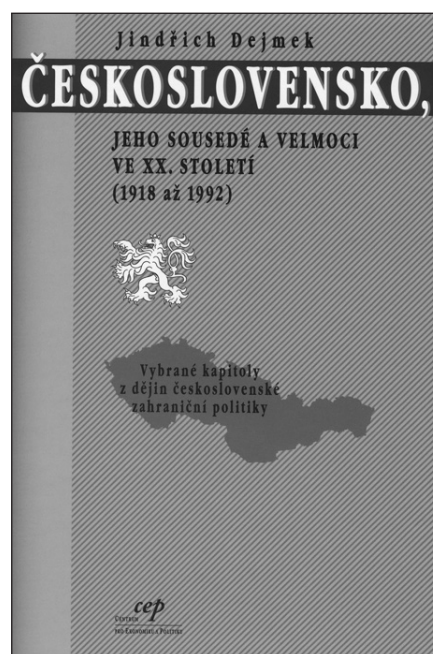
NABÍZÍME



CEP nabízí sborník číslo 11/2001 „Frédéric Bastiat“, do něhož přispěli Václav Klaus, Robert Holman, Ilona Bažantová (editorka sborníku). Ve sborníku jsou obsaženy nové překlady Frédérica Bastiata: „Petice výrobců svíček“, „Volební krédo z roku 1846“ a „Vlastnictví a zákon“. V příloze je uveden i přetisk z roku 1923: předmluva Josefa Macka a Bastiatovy eseje „Co je a co není vidět“ a „Tři Konšelé“.

Cena na dobírku: 89 Kč, 150 stran.

NABÍZÍME



CEP nabízí knihu Jindřicha Dejmka „Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století“ (2002). Autor v ní analyzuje zahraniční politiku Československa, vzestupy a pády politických utopií a vztah Československa k Polsku, Německu, Rakousku, Velké Británii, Francii, USA, Sovětskému svazu a Rusku. Součástí knihy je výběrová bibliografie k zahraniční politice československého státu a vývoj MZV a diplomacie Československa v letech 1918-1992. Kniha získala cenu Akademie věd ČR.

Cena na dobírku: 239 Kč, 384 stran.

objednávky na www.cepin.cz
tel. 222 192 406, e-mail: cep@cepin.cz

PŘEDPLATNÉ CEPU

Nejjednodušší způsob, jak za výhodnou cenu dostávat pravidelně Newsletter, sborníky CEPU a pozvánky na semináře

B L I Ž Š Í I N F O R M A C E N A :

www.cepin.cz
tel. 222 192 406

ZPRÁVY ZE SEMINÁŘŮ

Proč odmítnout evropskou ústavu

Dne 11. října 2004 se konala v Bratislavě konference „Proč odmítnout evropskou ústavu“, kterou spolupředávalo Centrum pro ekonomiku a politiku a Konzervativní institut M. R. Štefánika. Celodenní konference byla rozdělena do tří tematických bloků: politické aspekty evropské ústavy, právní aspekty evropské ústavy a ekonomické a sociální aspekty evropské ústavy.

V prvním panelu vystoupil mimo jiné ministr vnitra Slovenské republiky a místopředseda KDH **Vladimír Palko**. Podle Palka se evropské ústavě nepodařilo udělat pořádek ve stávajících smlouvách. Euroústava ničí nebo zamlčuje tradiční hodnoty, které platí v Evropě po staletí. Řečník kritizoval fakt, že po přijetí evropské ústavy by zanikla slovenská státnost.

Poslanec Evropského parlamentu **Ivo Strejček** označil evropskou ústavu za zásadní nebezpečí pro celou unii. Stejně jako neexistoval česko-slovenský národ neexistuje ani evropský lid či evropský jazyk. Evropská ústava prohlubuje demokratický deficit a je přímým útokem na atlantické partnerství.

Na příkladu jednání výborů Evropského parlamentu Strejček ukázal, že v EU se v praxi nehlasuje, o konsensu rozhoduje předsedající.

Prezident Konzervativního institutu M. R. Štefánika **Peter Zajac** kritizoval uspokojení z členství v NATO a EU. Při vstupu do EU se podle něj nikdo nezavázal podporovat evropskou ústavu. Evropská unie není vzor ctnosti, představa, že EU zachráni Slovensko či Česko od „hloupých politiků“, je iluzorní. Euroústava přináší prohlubování integrace a bohužel další centralizaci kontinentu. Místo ní je třeba podpořit svobodu a kulturní rozmanitost.

Ve druhém panelu, který diskutoval právní aspekty evropské ústavy, vystoupil jako první **Miloslav Bednář** z Filozofického ústavu České akademie věd. Upozornil na nařizovací rys práva EU. Pro právo EU je typické deduktivní pojetí, které je v rozporu s inherentním právním pluralismem USA. Evropská ústava znamená další pokus centralizovat Evropu.

Marek Loužek z Centra

pro ekonomiku a politiku označil přijetí evropské ústavy za pohřeb státní svrchovanosti. Evropská ústava podle něj není jen reformulací stávajících smluv, nýbrž představuje kvalitativní změnu a nakročení EU ke kvazifederálnímu uspořádání. Řečník zdůraznil, že z hlediska hlasovacích vah v Radě je setrvání u Smlouvy z Nice pro menší země typu ČR či SR ještě výhodnější než pro Polsko či Španělsko.

Předseda Stáje konference občianskeho inštitútu **Juraj Hrabko** (v zastoupení ředitele Konzervativního institutu Ondreja Dostála) reprodukoval názory tří slovenských ústavních právníků. Evropská ústava podle něj nevytváří superstát, ale trpí přílišnou roztržitostí, vnitřní nekonzistencí a deficitem legitimacy. V závěru příspěvku se autor přimluvil za referendum o euroústavě.

Na třetím panelu, který diskutoval ekonomické a sociální aspekty evropské ústavy, vystoupil nejdříve **Dalibor Roháč** z Institutu pro slobodnú spoločnosť. Roháč nabídl individualistickou vizi Evropy: jako není třeba pro jedno-

tný trh společný jazyk, není ani nutná harmonizace norem. Evropská ústava konzervuje evropský sociální stát, prakticky znemožňuje jeho pozdější demontáž.

Podle **Petra Macha** z Centra pro ekonomiku a politiku vytváří ústava rámec pro špatnou legislativu, neboť usnadňuje zavádění nových předpisů. Přijetí euroústavy označil řečník za čtvrtou významnou ústavní změnu po roce 1989 (po vyškrtnutí článku o vedoucí úloze KSČ v roce 1989, rozdělení ČSFR a vstupu do EU). Evropská ústava podle něj znamená ohrožení ekonomiky, neboť šíří eurosklerózu jako nakažlivou chorobu.

Peter Gonda z Konzervativního institutu rozebral příčiny zaostávání EU za USA. Příliš přerodělování a harmonizace všeho zpomalují ekonomiku. Euroústava nemění, nýbrž zabetonovává současný stav. Řečník varoval před sociálními právy v Chartě základních práv a další centralizací unie. Podle něj je třeba říci jasné NE jakékoli euroústavě, ale ještě razantněji je třeba odmítnout tu aktuální.

ML

Prezidentské volby v USA

Dne 9. listopadu 2004 uspořádal CEP v paláci Žofín seminář „Prezidentské volby v USA – význam pro Ameriku a svět“. Na panelu, který moderoval **Petr Mach**, vystoupili Miloš Calda z katedry amerických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Jefim Fištejn, komentátor Radia Svobodná Evropa, Radek Khol z Ústavu mezinárodních vztahů a Jiří Payne z občanského sdružení EuroAtlantis. Akce přilákala asi tři stovky posluchačů.

Miloš Calda zdůraznil, že kandidát demokratů zvítězil ve státech atlantického pobřeží a státech pacifického pobřeží, zatímco kandidát re-

publikánů zvítězil v oblastech vnitřní Ameriky. Calda upozornil i na referendum v Coloradu, v němž voliči jednoznačně odmítli změnu volby volitelů z většinového na poměrný systém, což ukazuje na pevné zakotvení principu většinové volby v USA.

Podle **Jefima Fištejna** tyto volby popřely dosavadní poučku, že vysoká účast ve volbách nahrává opozici. Republikánům se podařilo aktivizovat křesťanskou pravici a Bush tak získal nejen většinu volitelů volených většinovým způsobem v jednotlivých státech, ale i absolutní většinu hlasujících, což se zatím podařilo málokterému kandidátovi.

Kerrymu nepomohly ani stamiliony od „miliardářského aktivisty“ George Sorose.

Radek Khol označil za vážný problém Bushovy vlády rozpočtový deficit, který je do značné míry vyvolán zvýšenými válečnými výdaji na vedení války v Afghánistánu a Iráku. Khol očekává, že politika „vývozu demokracie silou“ bude pokračovat i v následujícím Bushově období, i když se ani nyní nenajde pro tuto americkou politiku finanční ani vojenská podpora od států Evropské unie.

Jiří Payne uvedl, že rozdíl mezi Amerikou a Evropou spočívá v odlišných hodnotách. Je příznačné, že ve stejném

okamžiku, kdy Bush vítězil s odmítáním stavění svazků homosexuálů na roveň manželství, padla v EU komise kvůli muži, který zastával stejné názory. Payne zdůraznil, že v Evropě začal být zpochybňován koncept suverenity, tj. princip nezasahování do vnitřních záležitostí druhého státu, a EU si tak nemůže stěžovat, když tento princip porušují USA v Iráku.

V průběhu semináře pozdravil přítomné účastníky prostřednictvím telefonátu Jiřímu Weiglovi prezident Václav Klaus, který byl právě na přednáškovém turné po Spojených státech a Kanadě.

PM

NOBELOVA CENA ZA EKONOMII ZA ROK 2004



Robert Holman
profesor Vysoké školy ekonomické

O Nobelovu cenu za ekonomii se v letošním roce rozdělili dva dlouholetí spolupracovníci – Nor Finn Kydland a Američan Edward Prescott. Byla jim udělena za jejich přínosy do oboru makroekonomie, konkrétně za zkoumání problému časové nekonzistence při provádění hospodářské politiky a za analýzu příčin hospodářských cyklů.

Finn K. Kydland (60), norský občan žijící v USA, působil dlouho na Carnegie Mellon University v Pittsburgu a nyní přednáší na University of California v Santa Barbaře. Edward C. Prescott (63) působí na Arizona State University v Tempu a ve Federal Reserve Bank of Minneapolis. Oba začali spolupracovat v 70. letech na Carnegie Mellon University a zde také napsali své průkopnické články, kterými ovlivnili další směry vývoje v makroekonomické teorii.

Časová nekonzistence

V článku *Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans* (1977) zkoumali Kydland a Prescott problém, který od 70. let trápil tvůrce hospodářské politiky – tzv. časovou nekonzistenci. V 50. a 60. letech vlády a centrální banky podle receptů keynesiánské ekonomie vcelku úspěšně „ladily“ ekonomiku prostřednictvím rozpočtové a měnové regulace poptávky. Teoretickým základem této politiky byla tzv. Phillipsova křivka, která naznačovala, že snížení nezaměstnanosti lze „vykoupit“ vyšší inflací a naopak. V 70. letech ale tato politika náhle ztratila účinnost a vyspělé země se začaly potýkat s problémem současně rostoucí inflace i nezaměstnanosti.

První zásadní kritika keynesiánských politik, která dokazovala neslučitelnost opti-

málního dlouhodobého růstu a krátkodobé poptávkové stimulace, přišla již v roce 1967 od Milтона Friedmana. Další posun přinesli představitelé školy racionálních očekávání, zejména Robert Lucas a Thomas Sargent, kteří ukázali, že jelikož lidé tvoří racionální (do budoucna zahleděná) očekávání, hospodářská politika orientovaná na poptávku je neúčinná. Článek Kydlanda a Prescottta byl pak další zásadní etapou v tomto názorovém vývoji.

Jak vzniká problém časové nekonzistence? Představme si vládu, která letos oznámí, že sníží daňové zatížení podnikatelů. Vláda to v současné situaci pokládá za optimální – zvýšení podnikatelských aktivit urychlí hospodářský růst a zvýší zaměstnanost. Na základě této ohlášené politiky podnikatelé racionálně vytvářejí svá očekávání ohledně budoucího vývoje a vytvoří své optimální plány investic a spotřeby.

Představme si však, že za rok vznikne vysoký schodek ve státním rozpočtu a vláda považuje za optimální nesnížit podnikatelům daně. Jenže podnikatelé již zabudovali nižší daně do svých investic a nyní zjišťují, že tyto investice při vyšších daních nejsou optimální. Ekonomikou tak proběhla vlna „špatných“ investic. Kdyby podnikatelé bývali věděli, že jim vláda daně nesníží, byli by investovali jinak.

Nebo si představme centrální banku, která letos oznámí, že chce do budoucna udržovat inflaci na 3 %. Lidé proto očekávají tuto inflaci a přizpůsobí jí své ceny, mzdy a úrokové míry. Podnikatelé na základě těchto cen, mezd a úrokových měr vytvoří své optimální investiční plány. A teď si představme, že za rok dojde centrální banka k závě-

ru, že vzhledem k vysoké nezaměstnanosti je žádoucí provádět expanzivní měnovou politiku, a to i za cenu pěti-procentní inflace. Lidé, kteří předtím uskutečnili svá investiční a spotřební rozhodnutí, při vyšší inflaci zjistí, že pochybili. Kdyby bývali před rokem věděli, že bude vyšší inflace, sestavili by si jiné spotřební a investiční plány.

Časová nekonzistence při provádění hospodářské politiky tak zapříčiňuje časovou nekonzistenci optimálních plánů lidí. Způsobuje ztráty a tím nakonec zpomaluje hospodářský růst. Politikové to vědí, časová nekonzistence se nakonec stává problémem pro ně samotné. Představme si, že se vláda a centrální banka rozhodnou být časově konzistentní a slíbí veřejnosti, že ohlášenou politiku nebudou v budoucnu měnit. Jenže nikdo jim po předchozích zkušenostech nevěří. Politika ztratila důvěryhodnost. A není-li politika důvěryhodná, lidé nejsou ochotni ji brát do úvahy při formování svých racionálních očekávání a plánů.

Jak může politika opět získat důvěryhodnost? Kydland a Prescott naznačili řešení – je nutné změnit institucionální uspořádání politiky. Měnová politika může získat důvěryhodnost, když centrální banka získá větší nezávislost na vládě a když se zaváže k provádění měnové politiky podle určitého dlouhodobého pravidla (například pevného měnového kurzu nebo vytýčeného inflačního cíle).

Hospodářské cykly

Dalším přínosem letošních nositelů Nobelovy ceny bylo zkoumání příčin hospodářských cyklů. Tradiční teorie chápala hospodářské cykly jako poptávkové cykly – jejich příčina se spatřovala v kolísání agregátní poptávky, což způsobuje odchylky ekonomiky od dlouhodobé trajektorie růstu. Teorie hospodářských cyklů tak byla oddělena od teorie hospodářského růstu. Mělo se zato, že adekvátní proticyklickou politikou je ovlivňování poptávky. Cen-

trální banky rutinně prováděly tzv. stop-go politiku – v hospodářské recesi snižovaly úrokovou sazbu a v hospodářské expanzi je zvyšovaly. Tím se snažily „vyhlazovat“ cyklus a činit hospodářský růst rovnoměrnějším a plynulejším.

Kydland s Prescottem ve svém článku *Time to build and aggregate fluctuations* (1982) uplatnili odlišný přístup: chtěli vysvětlit hospodářské cykly stejným způsobem jako hospodářský růst – průběhem technologického pokroku. Technologický pokrok není rovnoměrný, v některých dobách probíhá rychleji, jindy pomaleji. V době rychlého technologického pokroku roste produktivita práce rychle, což se promítá do většího růstu investic, spotřeby i domácího produktu a vyvolává hospodářskou expanzi. V pomalé fázi technologického růstu pozorujeme naopak zpomalení hospodářského růstu, tedy recesi.

Tak vznikla *teorie reálných cyklů*, která na rozdíl od tradiční *teorie monetárních cyklů* nevidí příčiny cyklů na straně poptávky, nýbrž na straně nabídky. Kydland a Prescott zde měli svého předchůdce v Josephu Schumpeterovi, který vysvětloval hospodářský cyklus jako střídání inovačních vln. Teorie reálných cyklů má oproti tradiční teorii monetárních cyklů velkou přednost – integruje hospodářský růst a hospodářské cykly do stejného teoretického rámce a vysvětluje obojí stejnou příčinou.

Největší předností teorie reálných cyklů je však to, že má pevné mikroekonomické základy – makroekonomický vývoj je odvozován od racionálního jednání spotřebitelů, výrobců a investorů a fluktuační agregátních ekonomických veličin jsou slučitelné s pružnými cenami a mzdami, které neustále vyčišťují trhy. Reálné hospodářské cykly nejsou nerovnovážné stavy, kdy ekonomika fluktuuje kolem své rovnováhy, nýbrž jsou to měnící se rovnovážné stavy ekonomiky. ■